

שיבוטלו עמו שלום המדינה ויראת־שמיים עצמה".

ארבע שנים אחר הוצאתו נאסר הספר רשמית בהפצה עלי־ידי שלטונות הולנד, גם הוכנס לרשימת הספרים האסורים מטעם הפנסייה. שפינוזה ודאי שקרוב היה לחשש זה בעת כתיבת הספר, שכן מלכתחילה יצקו בסגנון הנתון לעתים לדור־שמעות, אף לחוסר־בהירות, ואילו מבחינה חיצונית חזר והדגיש עד כמה אין בספר דבר העשוי להיראות כפגיעה בחוקי המדינה ובריאות־שמיים. אך ביטוח־מלים אלה לא הסתירו את בקרתו החריפה על קבלת סמכותה של הדת כבלתי־מעוררת ואת ניתוח מעלותיו וחסרונותיו של השלטון המדיני.

עד תקופתו של שפינוזה שלט בפרשנות־המקרא, היהודית והנוצרית כאחת, קו שניסה לטעת רעיונות מסוימים בתוך הכתוב ולא להסתפק בפשטו. כך ניסה הרמב"ם לראות בנביאים פילוסופים ולהביא לידי השלמה בין גילגולי הפילוסופיה האריסטוטלית והניאור־אפלטונית לבין הדת המקראית בדרך האר־מוניסטיה, שחטאה בהכרח לפשוטו של מקרא. שפינוזה עומד בחריף על הפרדת הפילוסופיה מן הדת, ועיקר המיתודה שלו בבקורת־המקרא הוא שעלינו להבין בראש־וראשונה את פשט הכתוב, את הלשון, את התקופה ההיסטורית ואת הקהל שאליו נאמרו הדברים. בדרך זו ניוכח לראות כי עיקר האמת המקראית הוא במוסר, ולצורך הסב־רתה נזקקו הנביאים לשימוש בדימויים שר־נים ובדרכי־לשון שונות, לעתים אף פשוטות מאד, ואין למצוא בדבריהם כוונות נסתרות שלא בוסאו במפורש.

גישה זו מערערת על הסמכות העליונה של כתיב־הקודש באשר היא מבקשת למצוא בהם רק מה שהשכל מאַשר בבחינתו הבק־תית. הראציונליזם של שפינוזה אינו מסכים לקבל באמת גישה דתית המטילה ציוויים ואיומים ומפיחה בלב האדם תקוות ואימה כדי שייקל עליה להנהיגו כפי רוחה. הפי־לוסוף יודע מהו צדק, על־פי התבונה, ואילו המאמין מגיע לכך בדרך הציות. על כן חייבת הדת לכלול בתוכה כמה יסודות כלליים של צדק, אהבת־הזולת ומעשי־חסד,

אני ואתה כראית על חשבון הפגיעה בדיס־טאנס של יחסי־עבודה קבועים ומוגדרים מראש, אשר עם כל שלילתם אין לבטל את ערכם האירגוני והתיפקודי, כאשר גם לא־דם עצמו נוח יותר כשהוא יודע את מקומו בסביבתו. נוח — לא במובן של בריחה אלא מנימוק של זכות ומקום בעולם. ואין הפרט רוצה שיכנסו יותר מדי לחייו, ולע־תים המסיכה יאָה יותר מן החישוף. האם כדאי, אפוא, לתרגם את הזיקה בין אני ואתה לתחום של יחסי־עבודה?

על כך, אומר בובר, יש בפיו סיפור. במפעל־חרושת התיקים רישום מדויק של התפוקה ל־בחינת הכמות וגם מבחינת האיכות. יום אחד, במחלקה מן המחלקות, עברה לפתע חתולה, סתם נקלעה ועוררה התעניינות רבה עד שגירשוה, אולם היא חזרה והופיעה עוד יום או יומיים. והנה, בסוף החודש נתברר כי דווקא באותם ימים בהם נמצאה החתולה עלתה התפוקה. הגיע הדבר לאזני האחראי על המחלקה ולאזני ההנהלה והוחלט לקנות חתולים. ואמנם הביאו חתולים ופזרום במח־לקות, ואילו התפוקה בחודש הבא לא עלתה עוד. ומכאן הבינו — אומר בובר בדאגה כי נמשלו יובן — שאני אינני בא להציע חתולים למכירה... יש להותיר תמיד פתח לאפשרות ולהפתעה. טול מאתנו את ההפ־ת־עות, ונטלת את העיקר שבקיום האדם.

מאמר תיאולוגי-מדיני

מהו השלטון הטוב, ומשום מה עלינו לגשת אל המקרא גישה בקרתית, אלו הן שתי השאלות העיקריות המונחות ביסוד ה"מאמר תיאולוגי-מדיני" אותו הוציא לאור ברוך שפינוזה בשנת 1670 בהאמבורג בצורה אנר־גימית, אף תחת שם בדוי של מדפיסו, ובי צירוף המודעה הבאה, כפי שיראה הקורא בבירור מתרגום השער הראשון (המצולם) הבא בראש ההוצאה העברית: "מאמר תי־אולוגי-מדיני ובו קצת מחקרים המראים כי חופש העיון הפילוסופי לא זו בלבד שאפשר להעניקו בלא שיתנוקו יראת־שמיים ושלום המדינה, אלא, אדרבא, אי־אפשר לבטלו בלא

שכבה זו אינה שבעת-רצון מן המשטר הרי שמעמדה של ההתאגדות המדינית מוטל בספק אולי לא-פחות משלומם של אלה מאזריה אשר אינם מוותרים על זכותם הטבעית למתוח בקורת.

הוצאת-מאגנס הגישה את הספר בצורה מדינית ומדויקת. תירגומו של וירשובסקי ממוגן סגנון פילוסופי של עברית מודרנית יחד עם צורת-משפט הנראית לעתים עתיקה, וזאת על-מנת לשמור על טעמו של המקור הלא-טיני. הבאתם התכופה של רוב המונחים הלאטיניים ככתבם בגוף הספר מקרבת את הטרמינולוגיה המקורית של שפינוזה להבנת הקורא, וכך אין הוא עלול לטעות בבואו להשוות את המונח המקורי עם האינטרפרטציה של התרגום, שמצויים בה לפרקים גיואנסים שונים כפי מה שהענין מחייב. יש לקוות כי הוצאת ספרו האחרון של שפינוזה, שאותו לא הספיק לסיים, "מאמר מדיני", תמשך המשך — המשך הולם — למפעלם של ההוצאה והמתרגם.

א. ב. ע.

על המונדניה

אחת ממימרותיו הידועות ביותר של הגל היא זו האומרת שהפילוסופיה מתגלה רק לאחר שהגיעה המציאות לגמר תהליך התפתחותה: "רק בעת בשלותה של המציאות מופיע האידיאלי ומנגיד עצמו לריאלי". כל פילוסופיה היא השתקפות של המציאות שכבר עברה ובטלה מן העולם, והדוגמה שמביא הגל היא הפילוסופיה המדינית של אפלטון, שהתגבשה רק כאשר היתה כבר הפוליס היוונית בתהליך ירידתה ההיסטורית.

דברים דומים לאלה ניתן לומר אף על חיי בורו של דאנטי בזכותה של המונארכיה האוניברסלית. כאשר כותב דאנטי את חיבורו, בשנת 1310 לערך, כדי לצדד בזכותו של הקיסר היינריך השביעי בפולמוס נגד האפיפיורות, הרי הוא עושה זאת בתקופה שראתה כבר ששים שנה קודם-לכן את תמונתו המוחלטת של הנסיך ההוהנסטאופי של פרידריך השני להקים קיסרות אוניברסלית. היינריך השביעי צריך להילחם לא רק

אך חייבת היא להיות כפופה לשלטון המדיני, ואין ביכולתה, כפי שאין גם ביכולת השלטון, למנוע מכל אדם ואדם לפרש את יסודות האמונה כפי רוחו.

לא רק החוק האלוהי חייב להעניק חופש לכל איש ואיש תחת לשעבדו, גם שלום המדינה וסמכות רשויותיה צפויים לסכנה חמורה משעה שגוטלים מן הפרט את חופש הדיבור והבעת הדעה. בנקודה זו מפתח שפינוזה את השקפתו על המעבר מן המצב הטבעי לאמנה החברתית, על זכותו של האדם, שהיא פרי כוחו, ועל חירותו, שהיא במדינה הדמוקרטית, פרי של הסכם. שיעבוד מדיני השולל את זכויותיו וחירותו של האדם שולל בכך את עצם טבעו האנושי ומפקיע את האמנה החברתית מיסודה. לדעת שפינוזה רק ההיקבעות על-פי התבונה, ולא האגואיזם של הפרט, היא שעשויה לשמש יסוד לאמנה החברתית. האדם נוהג על-פי הטבע לא משום שכן עלה בגורלו והטבע רע הוא אלא מאחר שבסדר הראציונלי כוחו הטבעי הופך להיות זכותו המדינית. מסקנתו של שפינוזה היא כי במדינה החפשית, "רשאי כל אדם גם לחשוב מה שהוא רוצה גם להגיד מה שהוא חושב".

ב"מאמר תיאולוגי-מדיני" מתגלה לפנינו שפינוזה כמניח יסוד הן לראציונליזם האי-רופי הן לבקורת-המקרא המודרנית, שהגיעה לעיקר פיתוחה במאה התשע-עשרה. הוצאת הספר בתרגום העברי עשויה לעורר בקורא הירהור בדבר אקטואליותם של רעיונות ישנים החוזרים ונפגשים במציאות חדשה. השלטון הגרוע, על-פי שפינוזה, הוא זה המעורר בלב ההמון את ההיפעליות, את הפחד והתקה, ואינו שולט בהם בדרך של עידוד חופש-הדיבור ופיתוח התבוניות המונחת ביסודו. הגבלת חופש-ההבעה אינה עשויה שתפגע בגנבים אלא דווקא באלה שחושבים ואשר יש להם מה לומר, ואם

* ברוך שפינוזה: מאמר תיאולוגי-מדיני; תירגם והוסיף הערות: ת. וירשובסקי; הוצאת ספרים ע"ש מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ב; כ 260 עמ'.